

DE TRANSFORMATIEVE REGIO

Voorbij de hoopvolle kiem

Harm van den Heiligenberg (red.)

Inleiding

De aarde staat onder zware druk. In de afgelopen 10 jaar is de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen sneller gestegen dan ooit gemeten. Tegelijkertijd neemt het aantal planten- en diersoorten af in een tempo dat niet eerder in de geschiedenis is waargenomen. Dit zijn geen losse incidenten, maar samenhangende signalen dat het natuurlijke systeem waarop wij vertrouwen onder zware druk staat.

Er is een transitie naar duurzaamheid nodig. De transitie is een grote maatschappelijke verandering in onze manier van leven, die vele tientallen jaren in beslag kan nemen. Deze verandering is wereldwijd nodig, maar regio's kunnen veel bijdragen. Daarover gaat het boek De Transformatieve Regio, dat in juli 2026 is verschenen. Het boek is geschreven door 16 onderzoekers van de Universiteit Utrecht en de Hogeschool Utrecht, onder redactie van dr. Harm van den Heiligenberg, hij is onderzoeker bij de universiteit.

In deze brochure gaan we specifiek in op het belang van bewonersinitiatieven, als bijdrage aan de wereldwijde verandering. En we hopen dat deze brochure uitnodigt tot verder lezen van het boek.

Bewonersinitiatieven

Bewonersgroepen nemen initiatieven in hun eigen wijk en proberen vele lokale duurzaamheidsoplossingen uit; denk aan het onderhouden van buurtmoestuinen, het samen energie opwekken, zorg verlenen aan elkaar en het repareren, delen en lenen van spullen.

Deze groepen maken deel uit van de wereldwijde *commons*beweging. Bij de commons gaat het om gemeenschappelijke hulpbronnen (zoals land, water, data en kennis) die de groep zelf beheert en waarover de deelnemers zoveel mogelijk zelf beslissen.

Het zijn veelal initiatieven 'van onderop'; ze ontstaan vanuit de samenleving en worden door de mensen zelf georganiseerd. Hun organisatievorm is divers. Het kunnen vrijwilligersorganisaties, coöperaties of informele gemeenschappen zijn. In Europa zijn de commons oorspronkelijk ontstaan in de middeleeuwen bij het beheer van collectieve weidegronden. De laatste tien tot vijftien jaar zijn de commons sterk in opkomst.

Voorlevers gezocht

De transitie naar duurzaamheid is voor verschillende thema's nodig. Denk bijvoorbeeld aan de overstap van fossiele naar hernieuwbare energie, van gangbare naar duurzame landbouw en van een lineaire naar een circulaire economie.

De transitie vraagt allereerst om 'voorlevers'; mensen die in experimenten, pilots en proeftuinen oefenen met vernieuwende oplossingen.

Wordt het goede dan al ergens voorgeleefd? Zijn er ergens al hoopvolle kiemen van verandering? Jazeker! Heel veel mensen, of het nu bewonersgroepen, alternatieve groepen, bedrijven of overheden zijn, experimenteren met nieuwe duurzamere oplossingen die de wereld van morgen nodig heeft.

Twee voorbeelden
In ons onderzoek vonden we vele prachtige bewonersinitiatieven, we presenteren twee pioniers hieronder.

Austerlitz Zorgt

Veertien jaar geleden ontstond in Zeist één van de eerste zorgcoöperaties van de provincie: Austerlitz Zorgt. De aanleiding was het verdwijnen van voorzieningen voor ouderen en het gebrek aan aansluiting bij grotere welzijnsorganisaties. 'Het idee ontstond om samen in het dorp zorg, hulp en ondersteuning te organiseren, zodat ouderen langer thuis kunnen blijven wonen,' vertelt Marianne Veenema, dorpsondersteuner en één van de gezichten van het burgerinitiatief. 'Als we het zelf niet regelen, dan gebeurt het ook niet.'

'Ik geloof in de kracht van een sterke sociale gemeenschap', aldus Veenema, 'Ik gun ieder dorp, wijk of stad een zorgcoöperatie zodat ieder mens de zorg kan krijgen die nodig en passend is om zo lang mogelijk in hun omgeving te kunnen blijven wonen.'

Warmtecollectief Griftstroom

Een hele wijk van het gas af krijgen is een ingewikkelde opgave, zeker als de woningen midden in de stad liggen en ook nog van elkaar verschillen. In Utrecht Noordoost gaat wijkcoöperatie Griftstroom die uitdaging aan. Niet alleen om te verduurzamen, maar ook ter lering voor vergelijkbare wijken in Nederland. Medeoprichter Piet-Hein Speel is bewoner én vanuit zijn werk bij brancheverenigingen Energie Samen thuis in de energiecoöperaties.

Volgens Speel wordt op drie fronten geïnnoveerd: 'Sociaal: we bouwen aan een gemeenschap. Democratisch: bewoners kiezen zelf hun eigen warmtevoorziening. En technisch: leren wat werkt in een stadsdeel met zulke verschillende woningen.' De drie Utrechtse pilots maken deel uit van een Europees onderzoeksproject. 'We delen onze lessen ook met Leuven en Straatsburg,' zegt Speel. 'Hoe meer mensen iets voor het klimaat doen, hoe beter. Zeker als we in groepsverband een hele wijk van het gas krijgen.'

Groei en opschaling
Veel mensen die deelnemen aan vernieuwende bewonersinitiatieven willen hun aanpak niet per se groter maken. Ze vinden het vooral belangrijk dat hun initiatief ten goede komt aan hun eigen straat of wijk. Ze hebben daarom niet altijd behoefte om het aantal deelnemers verder te laten groeien en om het idee toe te passen op andere plekken; dit wordt ook wel opschaling genoemd.

Om de samenleving echt te veranderen is het evenwel nodig dat die experimenten een vervolg krijgen, zodat de oplossingen door gaan breken en gemeengoed gaan worden.

Er zijn verschillende dingen die we met elkaar kunnen doen om de opschaling te bevorderen. Denk bijvoorbeeld aan de verspreiding van kennis over de initiatieven in regionale netwerken, het geven van ondersteuning door de overheid aan de initiatieven en het organiseren van conferenties en festivals waar de vernieuwende oplossingen worden besproken.

Inclusiviteit
Bewonersinitiatieven worden vaak gestart door gemotiveerde koplopergroepen. Andere bewoners – bijvoorbeeld huishoudens met lage inkomens, beperkte tijd, en minder digitale vaardigheden of taalbarrières – haken nog niet aan. Het is vanuit het oogpunt van rechtvaardigheid maar ook vanuit de behoefte tot opschaling gewenst dat zij in een latere fase wel mee kunnen doen, bijvoorbeeld via drempelverlagende acties, toegankelijke besluitvorming en gedeeld eigenaarschap.

MEER INFO

Meer informatie over het onderzoek is te verkrijgen bij de onderzoeker Harm van den Heiligenberg, email h.a.r.m.vandenheiligenberg@uu.nl

Het boek is tegen productiekosten te koop of gratis te downloaden op: https://eburon.nl/product/de-transformatieve-regio/

Het boek is mede tot stand gekomen dankzij ondersteuning van de Universiteit Utrecht en de provincie Utrecht.

Universiteit Utrecht

PROVINCIE UTRECHT